

A black and white portrait of Vladimír Mináč, an elderly man with a thoughtful expression, resting his chin on his hand. He is wearing a suit jacket, a striped shirt, and a dark tie. The background is dark and out of focus.

SOLŽENICYN A TÍ DRUHÍ

VLADIMÍR MINÁČ

Text vyšiel v denníku KSS Pravda v roku 1974 (roč.28, č.5, s. 3). Následne aj v zborníku: Vladimír Mináč. Texty a kontexty, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1982, s. 119–127.

Vybuchla časovaná bomba, vypukla „publicistická senzácia storočia“: svetová buržoázia vydáva v miliónových nákladoch novú Solženicynovu knihu Súostrovie Gulag. Každý deň, každú hodinu, každú minútu sa zjavuje Solženicynovo meno na stránkach revolverových večerníkov, ale aj na stránkach najserióznejších – v meštianskom zmysle – časopisov; chrliť ho rozhlasové a televízne stanice, čítajú ho na pokračovanie, vplietajú ho do prejavov a úvodníkov, hovoria o ňom v súvislostiach i bez súvislostí. Nebohý Josef Goebbels vyzerá v porovnaní so svojimi žiakmi ako úbohý učeň: kto chce dnes na Západe ujsť pred menom Solženicyn, musí byť hluchý a slepý alebo ešte lepšie mŕtv. Solženicyn sa tu za niekoľko dní stal najslávnejším ruským spisovateľom všetkých čias; je slávnejší ako Tolstoj, aj ako Gorkij, slávnejší ako Šolochovo alebo Majakovskij, ba možno povedať, že je slávnejší ako všetci ruskí spisovatelia dokopy.

Aký je to fantastický sprievod! Aká hlučná procesia! Akú prečudesnú ikonu nesie táto procesia na čele! Moderná buržoázia a na jej čele ikona so zachmúrenou, takmer démonickou tvárou, pripomínajúca mnícha z čias Ivana Hrozného. Výskajú okolo ikony s hrozivo veselými grimasami, tancujú okolo nej svoj šialene pošmúrny tanec: *danse macabre*. Ešte raz – po kolký raz už? – počuť za hlukom buržoázie vnútorný strach zanikajúcich; lebo nový prípad Solženicyn vznikol z veľmi starého strachu.

Aký je to fenomén, že pohýbal buržoáznym nehom a na zemi spôsobil malé zemetrasenie? Aký je to literárny text, aká je to kniha,

že sa jej robí najväčšia propaganda v dejinách od Gutenbergových čias, a v dejinách písomníctva vôbec?

Je to kniha obžaloby. Žalobca je jediný – Solženicyn; obžalovaných je mnoho, tolko a takých rozličných ľudí a inštitúcií, že všetkých ani nemožno obsiahnuť.

Základnú vrstvu textu tvoria spomienky, ktoré už poznáme z Ivana Denisoviča. Český a slovenský čitateľ nenájde pri najlepšej vôli v tejto vrstve nič nového; len pred pár rokmi nášho občana zaplavila celá povodeň takých a podobných textov, o porušovaní zákonnosti čítal denne v novinách, počúval v rozhlase, díval sa na pomstychtivé tváre v televízii. Zaiste, nikoho tak nebolia tragické omyly revolúcie ako statočných revolucionárov; zaiste, neslobodno na tie tragické omyly ani na chvíľu zabúdať. Ale čo je najdôležitejšie, čo je vlastne jedine dôležité, je prekonávať tieto omyly spoločenskou praxou. Vieme dobre o obmedzenosti ľudských snažení, o ich relatívnosti voči neznámym končinám času a priestorov. A v užšom zmysle slova nie sme spokojní s mierou zodpovednosti, ktorá je pre každého mysliaceho človeka totožná s mierou slobody. Nebudeme s touto mierou spokojní nikdy: taký je – či už dobrý alebo zlý – celkom iste ľudský údel.

Ale v prípade Solženicyn nejde vôbec o to. Tu sa nevyčítajú revolúcii jej chyby a omyly; tu sa vyčíta revolúcii, že je revolúciou. Obžaloba revolúcie, obžaloba práve tak totálna ako absurdná je obsiahnutá v druhej vrstve textu, vo vrstve, ktorá priamo nesúvisí s osudmi autora. Je to politický, historický a filozofický komentár k jednotlivostiam i ku koncepciám, k jednotlivým procesom i k procesu revolúcie, k jednotlivým osudom i k osudom Ruska.

To je jadro knihy; to je aj príčina veľkého rozruchu. Obžaloba je i sudcom, rozsudzuje a odsudzuje všetko a všetkých, živých i dávno mŕtvych, akoby už bolo po vzkriesení. Hlavným

obžalovaným nie je to, čomu sa hovorí na Západe stalinský systém; hlavným obžalovaným je revolúcia. Vždy znovu a znovu sa Solženicyn vracia k jej počiatkom, najmä k Leninovi: tento mních démonizuje Lenina.

Októbrová revolúcia je preňho onen čas, keď zlí démoni začali Rusko šklbať a ničiť, „keď strhli na zem jeho sviatky a do blata pošliapali jeho sviatosti“. Veru, krajšie by to nepovedal ani admirál Kolčak, ba ani sám krvavý barón Wrangel. Len si všimnite tú lyrickú nótu, takú obľúbenú u černosotencov a bielogvardejcov. Vždy, keď Solženicyn hovorí o Októbrovej revolúcii, prichádza k nemu kontrarevolučná lyrika v čistej podobe: „Tak zapadlo slnko našej slobody. Tak rástol náš v októbri zrodený zákon ako tučný, dobre živý had.“ Tak padá posledná maska – chce sa mi dodať.

Rozumie sa, keďže súdi revolúciu, súdi predovšetkým revolučnú moc, revolučné násilie. A znovu: všetko sa začína v Októbri a u Lenina. „Procesy sa začali predsa hneď po októbri. V r. 1918 sa už viedli masovo v mnohých tribunáloch.“

A proti komu sa viedli procesy? Proti komu uskutočňovala revolúcia násilie? Solženicyn nielen že popiera právo revolúcie na násilie, popiera aj existenciu kontrarevolúcie. Byrokratická buržoázia vraj sabotovala, sovietskú moc „z prostej lásky k poriadku“; basmači, ktorých tiež berie pod svoje všehumanistické krídla, vypichovali oči komunistom asi nie „z prostej lásky k poriadku“ – neboli známi zvláštnou náklonnosťou k poriadku – ale možno len tak, z prostej lásky. Nie, to je už hanba. Tak môže hovoriť len hlupák alebo blázon; alebo veľmi samorastlá kombinácia obidvoch.

Revolučné násilie akiste ani nepostihuje zmysel revolúcie, nie je jej podstatou, ba, možno ani jej jedinou možnosťou. Lenže v doteraj-

ších dejinách proletárskych revolúcií buržoázia vždy znovu a znovu dokazuje, že nepripúšťa inú možnosť. Ktorý revolucionár by nechcel revolúciu bez násilia, takrečeno v rukavičkách? Ibaže každému, kto sa o to pokúšal, odsekli ruky – aj s rukavičkami. Ak revolučná moc neudrie v čase nutnosti, v čase, keď sa rozhoduje o živote a smrti, zrádza samu seba, dobrovoľne sa vrhá pod nože katov: potom prichádzajú Cavaignac a Franco, Mussolini a Hitler – chcem povedať Pinochet. Potom prichádza noc ostrých nožov či noci guľometov, veľké šialené vraždenie robotníkov a revolucionárov, intelektuálov i humanistov. Mieru revolučného násilia určuje vždy sila kontrarevolúcie.

Ale vráťme sa k nášmu lyrikovi. Uvidíme, že je nielen lyrik, ale aj mysliteľ, ktorému nie je cudzia filozofia dejín. Vo svojom najnovšom diele takrečeno prerozprával dejiny sovietskej moci, a nielen dejiny sovietskej moci, ale aj dejiny Ruska. Muž, ktorý nemá rád revolúciu, nemôže cítiť ani revolucionárov: Rylejev a Bakunin boli zbabelci, Majakovskij udavač. Všetci, ktorí boli na strane revolúcie, sú podliaci a špinavci, aspoň všetci, ktorých Solženicyn spomína.

Ale kde je belasosť neba a beloba nevinnosti? Tá je, prosím pekne, na bielobelasočervených odznakoch, prišitých na rukávy vojakov Vlasovovej armády. Neuveriteľné? Ale áno, je to tak, filozof a historik Solženicyn nás presviedča, keď hovorí o Vlasovovi: „Pravdaže to bola zrada! Pravdaže to bolo porušenie vernosti; hrozná a egoistická! Ale zo strany Stalinovej.“ A keď hovorí o jemu podobných: „A tí naši ľudia, čo sa zo zajateckých táborov dali naverbovať do rýchlokurzov pre špiónov, tí ešte ani neurobili dosť logické závery zo svojej opustenosti, tí ešte konali vlastenecky.“ Hovorí sa tu, pravda, o hitlerovských zajateckých táboroch a hitlerovských špiónážnych rýchlokurzoch.

Už dosť? Ale nie: rýchlokurz v historio-
grafii pokračuje: Generál Vlasov je hrdina, veď
oslobodil Prahu. (V poslednom čísle *Spiegla*
tvrdí náš známy Eduard Goldstücker, že Prahu
oslobodil Josef Smrkovský. Dobre, že Pražania
vedia, kto ich oslobodil.) A len zlý osud,
totiž zlí Američania a iní spojenci spôsobili,
že Vlasov nemohol pokračovať vo svojej hr-
dinskej úlohe. Veru tak: na konci historických
výskumov Solženicyna sa obžalávajú vodcovia
buržoázie, že neukryli vo svojich zberných tá-
boroch viac fašistov, ako ich ukryli, v našom
prípade viac vlasovovcov a kozákov generála
Krasnova. A preto: „V ich vlastných krajinách
uctievajú Roosevelta a Churchilla ako steles-
nenie štátnickej múdrosti. Pre nás, pre účast-
níkov diskusií v ruských väzniciach, ukázala
sa s absolútnou presvedčivosťou ich politická
krátkozrakosť, ba viac, hlúposť.“ Solženicyn
v úlohe kritika Churchilla, v úlohe archanje-
la studenej vojny prichádza trochu neskoro:
Churchill urobil svoje pokánia už vo Fultone,
dva roky po vojne.

Okrem historiografických výskumov je tu
aj číra filozofia. Takáto: „To, že je moc jed, je
známe po stáročia. Keby tak nikdy nikto nebol
získal materiálnu moc nad druhým! Lenže
pre človeka, ktorý verí v niečo vyššie a je si
vedomý svojich ohraničení, moc ešte nie je
smrteľná. Pre ľudí bez vyšších sfér je však moc
mrŕtvolným jedom.“

Aký štýl! Aká hĺbka!

A ešte hlbšie: „Národy potrebujú porážky,
tak ako jednotlivec potrebuje utrpenie a nú-
dzu, aby sa mohol rozvinúť, aby mohol dôjsť
k duchovným výškam.“ Ako škaredé tu smrdí
stredovekom! Autodafé, pokánia, bičovanie.
Solženicyn smelo bičuje všetko a všetkých. Po-
kial ide o neho, robí tak s nežnosťou a opatrne:
je to zdanlivé bičovanie. V podstate si vyčíta
len to, že bol sovietskym občanom: pionier,

komsomolec, kapitán. Hneď vidieť, že tu ide
o človeka vyšších sfér, ktorý nepotrebuje prí-
liš veľa pokánia, aby sa mohol rozvinúť, aby
mohol dôjsť k duchovným výškam: slovom
muž až po samý okraj naplnený úzkostlivou
ušľachtilosťou. O čo menej pokánia potrebuje
Solženicyn, o to viac ho potrebuje ľud. Inak mu
hrozí, že zostane „aziatský“. Pokánia v zmysle
Solženicynovom značí pomstu; a v rámci dejín
znamená kontrarevolúciu. Teda, táto plytkosť
sa neponáša na nič iba na plytkosť. Nie je to Ivan
Karamazov, ale nie ani Ivan Denisovič, iba ak
hlúpy pajác Ferdyščenko.

Takto sa teda kráča do hĺbín noci. Takto
padá posledná maska. Tu sa hovorí priamo
a drsne, bez vykrúcačiek a úklonov na všet-
ky strany; keď sa plúje, nedrží sa šatôčka pred
ústami. Poznáme mnohých bývalých ľavých
intelektuálov – aj u nás – ktorí pokrytecky
hovorili: som za socializmus, ale... Solženicyn
nehovorí nič také. Hovorí: Som proti revolúcii,
súdím ju, nenávidím ju.

Na jednom mieste si zaozmysľala o zrade.
Na Leninovu výčitku, že niektorí intelektu-
áli zrádzajú robotnícku triedu, víťazoslávne
volá: veď jej neprisahali vernosť, ako ju môžu
zrádzať? Skutočne, len málo intelektuálov
v revolúcii a tesne po nej spojilo svoj osud
s robotníckou triedou. Ale mnohí naši známi
intelektuáli prisahali tak často, až to bolo do
zunovania; a podozrievali všetkých, ktorí dosť
rýchlo neprisahali. Teraz pokrytecky hovoria:
sme za socializmus, ale... Boja sa, že by aj sami
pre seba museli nazvať veci pravým menom:
zradu napríklad zradou.

Solženicyn pozná, mal by poznať logiku
obžalobcu. O svojom obžalobcovi píše: „A videl
som hyperbolizovanú lož, do ktorej kapitán
Jusupov obliekol moju opatrnú výpoveď.“ To
s tou hyperbolizovanou lžou je možno pravda
o kapitánovi Jusupovovi; celkom iste je to
pravda o bývalom kapitánovi Solženicynovi.

A čo tí druhí? Nejde mi o emigrantov z rozličných čias a rozličných zafarbení od celkom čiernej sotne až po salónne naružovelých „socialistov“; ani o starších i mladších žoldnierov antikomunizmu, ostrieľaných v mnohých bojoch a s jazvami po dávných porážkach: to všetko dokopy vyzerá ako prichrípnutý, neúprosne rýchlo starnúci Kosakenchor. Ba, nejde mi ani o veľkorysé management tohto podniku ani o obrovskú armádu žurnalistov, rozhlasových a televíznych pracovníkov, ktorí vytrvale spievajú piesne tých, ktorých chlieb jedia. To je aj v tomto prípade všetko v poriadku, všetko tak, ako má byť, všetko tak, ako musí byť. Krok je jednotný, spev náležitý mohutný, pochod prebieha v poriadku: zasurmili surmity – dvíhajú sa voje.

Ide mi o vážnych intelektuálov, ktorých meštianstvo občas považuje za ľavých, o liberálov, ktorí sú úprimne presvedčení, že sú obrancami slobody, o tých, čo sa cítia oprávnenými dedičmi najlepších tradícií meštianskeho humanizmu.

Aby som spomenul jedno meno, ktoré určuje druh: Heinrich Böll. Je to vynikajúci prozaik, jeden z najlepších v súčasnej buržoáznej biede; je meštiak, ale aj kritik meštianstva, kresťan aj kritik kresťanstva, Nemeck aj kritik Nemecka. Mám rád jeho prózu, je sústredená, tichá, hlboká a ironická, niekedy sa zdá, že priam vyteká z thomasmannovských tradícií. Žiaľ, od istých čias (od čias uznania, od čias adaptácie) dal sa H. Böll na politiku, a to na politiku globálnu či planetárnu. Treba hneď povedať, že úroveň jeho politických exkurzií nemá nič spoločné s úrovňou jeho prózy, ani čo sa týka ideologických postojov, ani pokiaľ ide o štýl. Ako politický publicista je H. Böll len jedným z armády politických publicistov buržoázie: ako by to bol celkom iný, masový, nevýznamný človek.

Aj v našom prípade sa zachoval práve tak; ani o centimeter nevystúpil zo šíku. Pochybuje síce – aspoň v zátvorkách – o literárnej hodnote Solženicynovho textu; ale chváli jeho mravnú odvahu. Vie síce, že Solženicynova kniha je „dokumentárnym dôkazom toho, o čom sa už svetová verejnosť dozvedela z početných publikácií“. Teda vlastne nielen nič nového, ale nové nič. Lenže to mu nezabraňuje najbanálnejším spôsobom zaútočiť na Sovietsky zväz – obrúť sa pritom, nie po prvý raz, o Československo. Súdi socializmus a socialistickú kultúru, hoci o ňom a o nej pozná len klebety – niekoľko moskovských, niekoľko pražských a veľa emigrantských klebiet; načo by sa namáhal s vypočúvaním druhej strany? Humanista jeho rangu, zaručený liberál a literárny pen-kardinál vie zrejme všetko bez skúmania. Lenže to, čo vie, vie ako meštiak; a také poznanie je mdlé a ničomné pre súčasný svet. Chce sa dištancovať od najčernejšej reakcie: „Už niekoľko rás som sa výslovne a definitívne dištancoval od springerovských udavačov.“ Ale „springerovskí udavači“ ho napriek tomu chvália, citujú ho, nosia ho na svojom zbrojnošskom štíte. Koniec-koncov Axel Springer a Heinrich Böll sú na jednej lodi: je to loď buržoázie. Jeden na ľavoboku, druhý na pravoboku: oceánu je to dosť ľahostajné.

„Túto hru ste prehrali,“ hovorí H. Böll a vžijúc sa do úlohy šachového rozhodcu, radí on, H. Böll, Sovietskemu zväzu, aby hru vzdal. Aká je to hra, aká partia? Rozumie jej vôbec Heinrich Böll? Heinrich Böll možno celkom nerozumie; robí iba to, čo mu radí jeho meštiansky inštinkt.

Iní zato rozumejú; iní zato vedia. V tom istom časopise, ba v tom istom čísle liberálneho a demokratickeho časopisu, v ktorom uverejnil Böll svoj článok o Solženicynovi, je aj úvodný článok venovaný tomu istému bárinovi. Úvodný článok doslovne napúcha

do škodoradostnej otázky: Nie je to koniec zblížovania? Nie je to koniec východnej politiky? Podpaľač sa tvári preľaknuto: panebože, ved' z toho môže byť oheň!

Iní veru vedia.

Ani Rudolf Augstein si nemyslí veľa o Solženicynovej knihe: „Obraz, ktorý načrtáva Solženicyn, poznáme už roky.“ Ak ho predsa len uverejňuje vo svojom časopise, solídnom meštianskom časopise, potom nielen z prestížnych dôvodov, ale z príčin veľmi presných. „To, čo Solženicyn robí,“ hovorí Augstein, „môže byť správne – teda nemusí byť správne. My však musíme to, čo robí, zhodnotiť pre naše ciele, lebo robí niečo dôležité“. Böll to tuší alebo sa tvári, že to nevie; Augstein to vyslovuje na plné ústa: Nejde o Solženicyna, nejde o literatúru, ide len a len o záujmy buržoázie, o „naše ciele“.

Tie „naše ciele“ sú rozličné. Západonemecká buržoázia má napríklad okrem všeobecných aj svoje vlastné „naše ciele“. Tie špecifické ciele odhaľuje *Spiegel* takto: „Na ochrancov režimu (rozumej: sovietskeho) sa Solženicyn díva tak, že dokonca aj na nemecký totalizmus za Hitlera padá miernejšie svetlo.“ (Ide najmä o to miesto v Solženicynovej knihe, kde autor ústami jednej zo svojich postáv hovorí: „Mučilo sa tam i tu, gestapo však napriek všetkému sa pokúšalo nájsť pravdu.“) Konečne! Konečne aj niekto iný okrem notoricky známych fašistov zahaljuje nežným rúchom hanbu nemeckej buržoázie. Konečne aj niekto iný potvrdzuje právo západonemeckej buržoázie na vedúcu úlohu nielen v ekonomike, ale aj v oblasti morálky a vôbec vyšších sfér. Teraz môžu ešte smelšie rozhodovať o tom, čo je sloboda a humanizmus, mravnosť a demokracia, udeľovať pochvaly a pokarhania: bez tejto činnosti v oblasti vyšších sfér je nemecký meštiak nedokonalý, cíti sa nedorobený. To je, pravda, len jedna kvapôčka v mori „našich cieľov“.

Newsweek v súvislosti so Solženicynovou knihou sníva o opozícii v Sovietskom zväze a o liberálnom Rusku. Na aké liberálne Rusko myslia? Zo Solženicynovho textu je jasné, že on sám nemyslí ani na liberálne Rusko Kerenského, ani na liberálne Rusko eserov, najskôr by mu vyhovovalo liberálne Rusko Krasnovových kozákov, alebo teplé miesto v cárskej dume. *Newsweek* by akiste nebol ani proti takému liberálnemu Rusku.

A iní majú na ume zase iné „naše ciele“. Keď všetky ciele sčítame, ide v podstate o to: na inej úrovni, inými prostriedkami, z iných príčin obnoviť studenú vojnu.

Po Vietname a po Chile, uprostred energetickej krízy, v pokračujúcej kríze menovej a na začiatku krízy výrobnjej, v stále komplikovanejších vzťahoch medzi štátom, výrobou a jedincom, v čase, keď – ako to so zdravým americkým cynizmom napísal Andrew H. Malcolm: „V komplikovanej spoločnosti je auto práve to jediné, čo priemerný Američan môže kontrolovať,“ v čase, keď cez vzniknuté štrbiny jasne vidieť malomocenstvo buržoázie, v tom čase nových podôb starého strachu prichádza k nim s posolstvom Alexander Solženicyn. Vymodlený mních stúpa v oblaku tymiánu ako Alexej Divotvorca. Rozumnejší to tušia už dnes, nerozumnejší to uvidia, len čo sa dym rozstúpi: nijaké divy sa nebudú konať. Spoznajú, že to bola len ďalšia falošná hra v dlhej, smutnej hre.